

Oostvaardersplassen: tijd voor een reset van de natuur

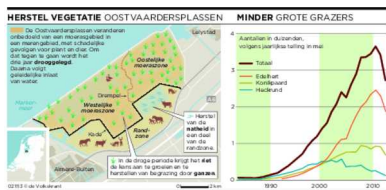

Aalscholverkolonie in natuurgebied de Oostvaardersplassen.

Foto Ruben Smit / Hollandse Hoogte

Foto Julius Schrank

Al die konikpaarden en edelherten - wie had gedacht dat zoveel wild in Nederland kon bestaan? Ecologen noemen het biomassa-liteit. En die gaat helaas ten koste van biodiversiteit.

CASPAR JANSSEN

Het zijn natuurlijk prachtige beelden: een dravende kudde konikpaarden op de vlakte, duizenden opvliegende ganzen, een vos die een prooi grijpt, burlende edelherten, baltsende futen, grote zilvereigers, vlinders. En aan de beelden in de bioscoop De Nieuwe Wildernis is niets gelogen. In het natuurgebied waarin de film is opgenomen, de Oostvaardersplassen, gebeurt het allemaal.

Het (bijna) ontbreken van menselijk

ingrijpen heeft geleid tot successen. Bij de grote grazers, de konikpaarden en de edelherten vooral. Bij de grauwe ganzen, in de jaren zestig bijna verdwenen uit Nederland en nu massaal terug. Bij lepelaars en reigers en bij een aantal andere soorten. Het heeft ook geleid tot het ontstaan van een tot voor kort onbekend fenomeen in Nederland: biomassa-liteit. Dat betekent: van een aantal soorten zijn er heel veel.

Maar toch. Het zusje van biomassa-liteit is biodiversiteit, en daarmee gaat het volgens veel critici van het gebied helemaal niet zo goed. Vooral vogelliefhebbers klagen steen en been. Het aantal soorten broedvogels in de droge randzone nam in de laatste vijftien jaar spectaculair af; zeker 30 procent van de vogelsoorten verdween. Dat komt doordat de grote grazers - tegen de 3.000 paarden, runderen en edelherten waren er in mei 2012 - het landschap wel erg eenvormig hebben gemaakt. Ze hebben struweel, bomen en rietruigte vakkundig weggevreten.

Dat is goed te zien vanuit de trein tussen Lelystad en Almere: een grasvlakte, met hier en daar een staketsel van een dode boom. Een steppelandschap. Goed - dat is ook een bijzonder landschap. Maar het is niet het landschap dat zou ontstaan volgens de geestelijke vader van de inbreng van grote grazers in het gebied, ecooloog Frans Vera.

Vera promoveerde in 1997 op een proefschrift waarin hij de stelling verdedigde dat Europa vóór de vestiging van de mens niet uit oerbos bestond, zoals altijd was aangenomen, maar uit een mozaïek van graslanden, struweel, bosschages en bomen. Dat werd in stand gehouden door grote wilde hoefdieren, zoals oerossen en wilde paarden. De hypothese van Vera is omstreden, maar zijn gelijk

noch zijn ongelijk is tot nu toe overtuigend aangetoond.

Frans Vera, toen werkzaam bij Staatsbosbeheer, kreeg het voor elkaar om verre afstammelingen van de oerossen en wilde paarden in de Oostvaardersplassen te introduceren: heckrunderen en konikpaarden. Later volgden edelherten. En de grazers tonen ondubbelzinnig aan dat ze het landschap inderdaad kunnen sturen.

Ze waren ingezet om meer ruimte voor gras te creëren, en dat is dus gelukt. Daarvan profiteren grauwe ganzen, en die hebben een sleutelrol in de Oostvaardersplassen. Zij trekken in de ruiperiode naar het uitgestrekte moerasgedeelte, eten daar riet, zorgen zo voor een gevarieerde rietvegetatie en voorkomen dat het moeras dichtgroeit. Essentieel voor andere vogelsoorten in het moeras. Wat elders in Nederland menselijke rietnijders doen, doen de grauwe ganzen hier gratis.

Alleen: de grote grazers overdrijven een beetje. Ook Frans Vera zelf is verbaasd over het enorme aantal konikpaarden, edelherten en ganzen dat in het gebied kan leven. 'Het heeft ongetwijfeld te maken met de vruchtbare kleigrond.' Toch sluit hij niet uit dat een gevarieerd mozaïeklandschap in de toekomst alsnog ontstaat.

Han Olff, hoogleraar ecologie en natuurbeheer in Groningen, weet dat wel zeker: 'Het Engelse New Forest (bij Southampton, Zuid-Engeland), heeft nu duizend jaar lang hetzelfde beheer, de Oostvaardersplassen minder dan veertig jaar. Die variatie komt er uiteindelijk wel. De vraag is vooral: wanneer?'

Andere ecologen betwijfelen dat. Zoals Theo Vulink, die promoveerde op begrazingsonderzoek in jonge

wetlands. 'Ruimte voor gevarieerde vegetatie bestaat pas als het aantal grazers terugloopt tot een kwart. Dat zie ik niet vanzelf gebeuren.' Volgens Vulink zijn de grote grazers te veel een 'natuurrecreatief doel' geworden.

'Dat leidt af van waar het werkelijk om moet gaan: om het moeras', vindt ook Mennobart van Eerden. Want het moeras, waarmee het allemaal begon in 1968, is het kroonjuweel van de Oostvaardersplassen. Daar broeden de vogelsoorten die Nederland moet beschermen in het kader van de Europese Natura 2000-richtlijnen. Water- en moerasvogels als de lepelaar, de grote zilverreiger, de roerdomp, de snor, de rietzanger, de porseleinhoen, de dodaars en nog een aantal soorten.

Open water

Ook daar, in het moeras, neemt de soortenrijkdom af. Door het ontbreken van voldoende natuurlijke dynamiek, met fluctuerende waterstanden en periodieke droogval, verwordt het moeras langzaam maar zeker tot open water, waar het oude riet grotendeels is weggevreten door ganzen. Een normaal proces, maar je moet er op een gegeven moment wel iets aan doen, wil je de moerasvogels behouden.

Ingrijpen dus, vinden veel biologen. Een natuurgebied heeft periodieke catastrofes nodig om daarna weer in een nieuwe cyclus te geraken. Die catastrofes zullen in de Oostvaardersplassen niet op een natuurlijke manier ontstaan - die moet je dus forceren. En al ligt menselijk ingrijpen gevoelig, dat is precies wat er vermoedelijk gaat gebeuren. In het concept van het nieuwe beheerplan dat er volgend jaar moet zijn, is voorzien in een meerjarige drooglegging van het moeras.

Er is inmiddels ervaring met zo'n drooglegging. Eerder, van 1987 tot 1990 werd een deel al drooggelegd, en dat had in de jaren

daarna een explosie van soortenrijkdom tot gevolg. Dat er nu sprake is van een drooglegging van het gehele moerasgebied, voor drie jaar, is een radicale stap. Al is het maar omdat dan tijdelijk zowat alle moeras- en watervogels uit het gebied zullen verdwijnen.

Frans Vera spreekt van een 'eenmalige reset'. Het menselijk ingrijpen blijft beperkt tot 'het scheppen van randvoorwaarden', waarna de natuur weer zijn eigen gang kan gaan. Vera gelooft dat na die eenmalige reset neerslag en verdamping voor voldoende dynamiek gaan zorgen, mits de waterstand op een juist, laag peil wordt ingesteld. 'De vorige keer is gekozen voor een halfslachtige oplossing, nu doen we het in één keer goed.'

Mennobart van Eerden gelooft niet dat het systeem zichzelf kan bedruipen na een eenmalige reset. 'Als je de waterstand te laag instelt, verdwijnt het moeras in grote delen van het gebied. Dan krijg je meer wilgenopslag en ruigte. Veel belangrijke vogelsoorten zullen dan definitief verdwijnen.' Dus zal de waterstand hoger moeten zijn, en de drooglegging periodiek herhaald moeten worden.

Frans Vera wijst op zijn beurt op de vaak 'absurde Natura 2000-eisen'. 'Als je alle soorten vogels in de juiste aantallen wilt behouden, moet de waterstand tegelijkertijd hoog en laag zijn. Dat kan natuurlijk niet. Natura 2000 ontkent de natuurlijke processen. Dynamiek is nog altijd vloeken in de kerk van de natuurbescherming.' Han Olff: 'Ik ben over het algemeen positief over Natura 2000, maar voor jonge natuurgebieden die volop in ontwikkeling zijn, is het niet geschikt.'

Spanningen

Wat meespeelt zijn de onderliggende spanningen tussen de vorige beheerder Rijkswaterstaat en de huidige - Staatsbosbeheer, die het beheer in 1996 overnam. Bij Rijkswaterstaat,

waar Vulink en Van Eerden (ze praten beiden op persoonlijke titel) werken, is veel kennis - en liefde - voor moerasnatuur, bij Frans Vera en Staatsbosbeheer ligt de nadruk meer op de 'natuurlijke processen' en de sturende rol van de grote grazers. Regelmatig klinkt het verwijt dat Vera zich eigenlijk niet interesseert voor het moeras en geen tegenspraak duldt.

Maar volgens ecoloog Nico Beemster, die in opdracht van Staatsbosbeheer de ontwikkelingen al jaren volgt, valt het met de meningsverschillen tegenwoordig wel mee. 'We praten allemaal samen over het nieuwe Natura 2000-beheerplan en we zijn het in grote lijnen eens. Het is noodzakelijk dat het moeras droogvalt. Dat gebeurt in de huidige situatie niet vanzelf. Dat moet je dus forceren. Na de drooglegging wordt door aanpassing van de stuw iets meer variatie in het waterpeil gebracht.'

Beemster relativeert ook het verlies aan soortenrijkdom in het gebied. 'In de droge randzone zijn bijna alleen algemene soorten verdwenen - soorten die je overal in Nederland ziet. Zonder begrazing waren die ook verdwenen, dan was het namelijk een groot bos geworden. In het moeras blijft de soortenrijkdom op peil. Het aantal vogels neemt wel af, maar dat is onderdeel van de cyclus. En daaraan gaan we nu iets doen.'

Wat Beemster maar wil zeggen: 'Het beperkte belang van de randzone voor broedvogels kun je niet los zien van de enorme rijkdom aan broedvogels in het moeras. De randzone is bovendien van steeds groter belang geworden voor fouragerende broedvogels uit het moeras, zoals de lepelaar, de grote zilverreiger en de roerdomp. Ook zie je er almaar meer Kieviten en goudplevieren.' Zijn conclusie: 'Het gaat helemaal niet slecht met de soortenrijkdom in de Oostvaardersplassen. Er komen zelfs soorten bij: de bever, de otter, de zeearend, de grote zilverreiger, de ringslang.'

Desondanks neemt de druk om in te grijpen in de Oostvaardersplassen - vooral in het aantal grote grazers - alleen maar toe. Druk van vogelliefhebbers, die graag de situatie van twintig jaar geleden terugwillen, maar ook van sommige biologen. Daarnaast ageren jagers en sommige dierenartsen al jaren tegen het natuurlijke beheer van de grote grazers.

Ook voor veel boeren valt het moeilijk te accepteren dat vruchtbare grond voor natuur wordt gebruikt en dat hun rol als natuurbeheerder niet wordt erkend. In die geest stelde voormalig staatssecretaris Henk Bleker een beheeradviescommissie in zonder een enkele ecoloog, maar wel met jagers en dierenartsen. Dat is net alsof je het jachtbeleid op de Veluwe laat beoordelen door de vegetariërsbond.

Han Olff, die eerder betrokken was bij een internationale commissie (ICMO) die het natuurgebied uitgebreid bestudeerde, is vooral verbaasd over de opwinding. 'Het idee dat natuur misschien geen mensen nodig heeft, is kennelijk voor veel groepen bedreigend.'

Volgens Olff berust '80 procent' van wat er wordt beweerd over de Oostvaardersplassen 'op drijfzand', omdat het niet onderzocht is. 'Bij elke fase die zich aandient, werd geroepen: dat kan natuurlijk nooit. Maar natuur verandert. Ik zou zeggen: verbaas je, documenteer, gebruik de kennis die het oplevert. Het enige wat je Staatsbosbeheer kunt verwijten is dat het pas tegenwoordig werk maakt van onderzoek.'

Volgens Olff zijn de problemen in de Oostvaardersplassen deels terug te voeren op de oorspronkelijke inrichting. Om het moeras niet te laten leeglopen bij de ontginning van de Zuidelijke Flevopolder werd een kade om het gebied gelegd.

Het buitenkaadse gedeelte werd aanvankelijk ingericht als landbouwgebied. Volledig vlak, met

slootjes, uniform. Olff: 'De heterogeniteit is daardoor uit dat gebied verdwenen. Alle biodiversiteit moest van buiten komen.' De randzone is inmiddels ingeklonken, waardoor deze lager is komen te liggen dan het moeras. 'Ook nog een echo van de oorspronkelijke inrichting.' Olff is daarom voorstander van een reset. 'In de uiterwaarden zijn we al jaren enthousiast over hetzelfde beheer, omdat daar de beginsituatie veel beter was.'

Het meest logische scenario werd al in 2008 geformuleerd in de ontwikkelingsvisie voor de Oostvaardersplassen, geschreven door Frans Vera. Tijdelijke drooglegging van het moeras, het herstellen van de natheid in delen van de randzone, dat daardoor regelmatig ontoegankelijk zou worden voor grote grazers. Daardoor zou vegetatie mogelijk weer een kans krijgen. Dat strookt met de huidige plannen.

Daarnaast zou het gebied in zuidelijke richting worden uitgebreid, richting Veluwe. Door die verbinding zouden de grote grazers kunnen migreren, zoals dat in de natuur gebeurt.

Het scenario voorzagt ook in de eventuele komst van de wolf. Die zou niet zozeer grote aantallen grazers opeten, maar herten en paarden zouden wel delen van het gebied gaan mijden, waardoor er weer vegetatie zou kunnen komen. Het gedroomde eindresultaat: een groot en afwisselend natuurgebied, dat zich grotendeels zelf, zonder beherende mens, zou kunnen bedruipen.

De plannen van de provincie Flevoland waren in een vergevorderd stadium, maar staatssecretaris Bleker stak er een stokje voor. Dat wierp Staatsbosbeheer terug op het huidige areaal. En het ontlokt Han Olff de verzuchting: 'Het lijkt soms wel alsof dit gebied niet mag slagen.'

GOUDMIJN

Bij de kritiek op Staatsbosbeheer - beheerder van de Oostvaardersplassen - hoort dat er tot voor kort weinig animo was voor wetenschappelijk onderzoek. 'Een echec van de eerste orde', vindt ornitholoog Rob Bijlsma, die al in 2008 vaststelde dat het slecht gaat met veel broedvogels. 'Als het dan een grote proeftuin is waar alles mag gebeuren zoals het gebeurt, dan moet je wel kijken naar wat er gebeurt. Het gebied is in principe een goudmijn, maar als je niets onderzoekt, heeft het geen enkele waarde.'

HERSTEL VEGETATIE OOSTVAARDERSPLASSEN

MINDER GROTE GRAZERS

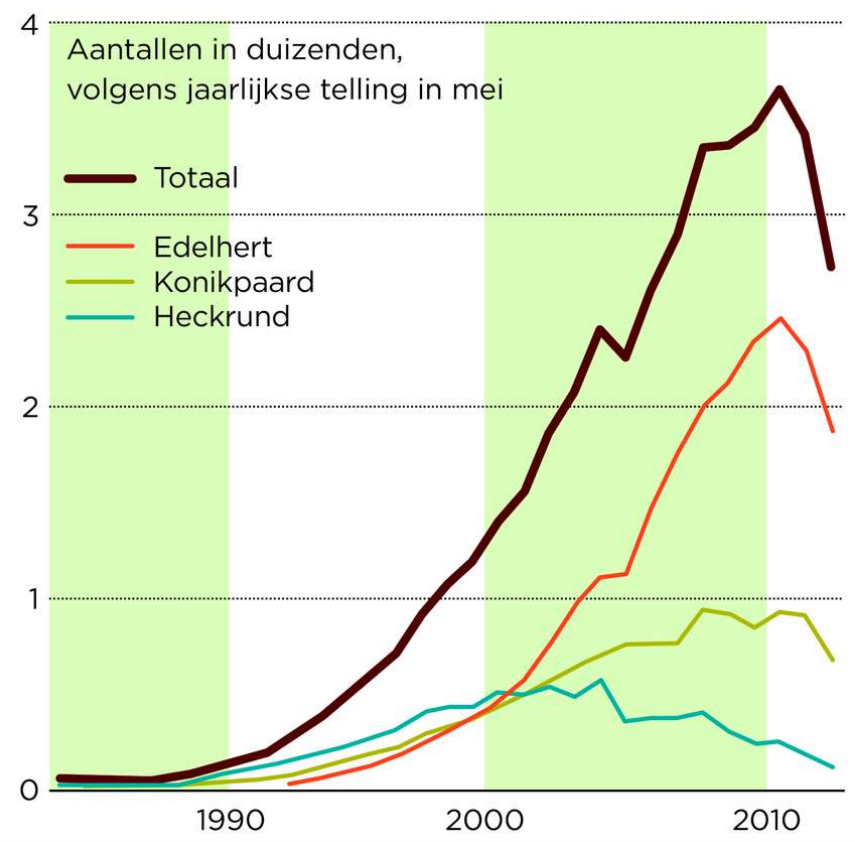

Foto Ruben Smit / Hollandse Hoogte - Aalscholverkolonie in natuurgebied de Oostvaardersplassen.

